

วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานพื้นที่
จังหวัดฉะเชิงเทรา

❖ อาจิณโจนารธาน อาจิณกิจ ❖ จุลเดช ธรรมวงศ์ ❖

วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง ที่ปรากฏในภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา

❖ *อาจินใจนาธาน อาจินกิจ¹, จุลเดช ธรรมวงศ์²* ❖

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างผลงานศิลปะที่ประดับในศาสนสถาน กับวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำบางปะกง ในบริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยศึกษาจากงานจิตรกรรมและงานประติมากรรมปูนปั้น ในวัดที่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดสัมปทวน วัดสาวชะโงก และวัดเมืองกาย ครอบคลุมพื้นที่สามอำเภอ คืออำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอบางคล้า และอำเภอนวมสารคาม โดยมีแม่น้ำบางปะกงเป็นแม่น้ำหลักที่ผู้คนในพื้นที่วิจัยได้ใช้ร่วมกัน

ผู้วิจัยสนใจศึกษาเนื้อหาหน้าที่และความเชื่อมโยงกับผู้คน ที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำบางปะกง งานศิลปะในศาสนสถานไม่เพียงทำหน้าที่เป็นเพียงการประดับวัดวาอารามในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ แต่เนื้อหายังแสดงถึงความเชื่อมโยงเชิงภูมิศาสตร์ และวิถีชีวิตของผู้คนในแถบลุ่มน้ำบางปะกง รวมทั้งสะท้อนถึงเรื่องเล่าและภูมิปัญญาพื้นถิ่น จากการลงพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์และสำรวจ ผลงานศิลปะในวัดจำนวน 4 แห่ง ที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำบางปะกง ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ศึกษาทั้งเนื้อหา และรูปแบบของผลงาน เพื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาในเชิงเนื้อหา พบว่าภาพที่ปรากฏในผลงานศิลปะสะท้อนถึงวิถีชีวิตผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว มีความเชื่อมโยงทางภูมิศาสตร์ และความเชื่อของผู้คน ภาพที่ปรากฏสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของผู้คน ลักษณะบ้านเรือน การเดินทาง การแต่งกาย พันธุ์ไม้ สัตว์เลี้ยง และความเชื่อ รวมทั้งช่วงเวลา ยุคสมัย และค่านิยมของชาวลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี ในเชิงรูปแบบของผลงานพบว่า รูปแบบของผลงานขึ้นอยู่กับทักษะของช่างฝีมือ และศิลปินของแต่ละวัด ซึ่งมีความแตกต่างกันตามปัจเจกและยุคสมัย

ผลงานศิลปะที่ประดับศาสนสถานนอกจากทำหน้าที่ประดับประดาเพื่อความสวยงาม เป็นภาพแทนความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานแล้ว เนื้อหาเหล่านั้นนับเป็นภูมิปัญญาสะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนและชุมชนได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ภาพประดับศาสนสถาน, วิถีชีวิต และแม่น้ำบางปะกง

¹ อาจารย์ประจำ สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

² นักวิชาการช่างศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This study investigates the connection between work of art decorated in temples along Bangpakong river in Chachoengsao province and the way of life of the people resides in the area. The works of art in the study are in the form of painting and sculpture. The temples in the study are Sothonwararam Worawihan temple, Sampathuan Temple, Sao Cha-ngok temple and Muang Guy temple which are located along Bangpakong river, covering three districts, Muang Chachoengsao district, Bang Khla district and Panomsarakham district in Chachoengsao province.

The researcher interests in study the content, function and the connection to local people in the work of art in temple. The work of art are not only function as sacred ornament, its content shows the connection to its geography and way of life of the Bangpakong river resident. The work of art content also portrays local myth and intellectual. In conducting the study, the researcher conducted fieldwork in four temples to investigate form and content of work of art. Then, the researcher compared the finding to its historical context and the interview of local people. The content in the work of art portrayed in people's way of life ranging from geography, housing style, mean of transportation, traditional costume, local plant, animal to local myth. The content in the work of art also portrays

The study findings are divided in two parts, content in the work of art and the characteristic of the work of art. The content in the work of art portrays people's way of life and the connection to its geography and belief. The content shows how people live ranging from housing style, mean of transportation, traditional costume, local plant, animal to local myth. The content in the work of art also portrays timeline, period and people's value. In term of characteristic, it is attributed to craftsmanship of artisan and artist which varied from individual and period.

The work of art in temple are not only function as sacred ornament. Moreover its content resonates local way of life, belief and intellect.

Keywords : *Work of art in temple, Bangpakong river, Way of life*

บทนำ

งานศิลปะนอกจากจะเป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความสวยงามจรรโลงในเชิงสุนทรียะแล้ว ยังนับเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่สะท้อนถึงแนวคิดความเชื่อเรื่องราวประวัติศาสตร์วิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีดีอื่นๆ ที่หลากหลายของทั้งผู้สร้าง ตั้งแต่ในยุคอดีตจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น งานประติมากรรม สถาปัตยกรรม งานจิตรกรรมหรือแม้กระทั่งผลงานประเภทอื่นๆ จวบจนในยุคปัจจุบัน งานศิลปะยังถือว่าเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของมนุษย์ที่ยังสามารถศึกษาถึงเนื้อหาและบริบทที่เกี่ยวข้องในตัวผลงาน ที่เชื่อมโยงกับความเป็นไปของสังคม ผ่านการตีความและประสบการณ์ของผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยดั้งเดิมนั้น ผลงานศิลปะส่วนใหญ่มักเริ่มต้นปรากฏอยู่ในศาสนสถาน อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านทั้งในแง่ของทางด้านจิตใจ องค์ความรู้ และการดำเนินกิจกรรมทางสังคมศิลปะ และวัฒนธรรมอีกหลายอย่างที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมโดยตรง

ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่ หรือ สิ่งก่อสร้าง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ในกิจการหรือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา สำนักสงฆ์ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร เจดีย์และสถูป เป็นต้น เป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีทางศาสนา ที่พำนักของพระภิกษุ และเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา และร่วมกิจกรรมต่างๆ

องค์ประกอบของ “ศาสนสถาน” แบ่งเป็น

1. เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สำหรับพุทธศาสนิกชนประกอบด้วย : เจดีย์, พระปรางค์ หรือ ปรางค์, โบสถ์ หรืออุโบสถ, วิหาร, พระมณฑป, หอไตร, ศาลาการเปรียญ, หอระฆังและพระระเบียง

2. เขตสังฆาวาส เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด ประกอบด้วย : กุฏิหรือกุฎิ (จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อ่านว่า กุด หรือ กุดติ)

นอกจากศาสนสถานจะประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ใช้ในการทำกิจกรรมของสงฆ์และพุทธศาสนิกชนแล้วนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนสถานนั้นคือผลงานศิลปะประกอบตกแต่งที่บอกเล่าถึงคติความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมจำพวก พระพุทธรูป รูปเคารพต่างๆ ที่ประดิษฐานไว้ในตัวพระอุโบสถ หรือรายรอบศาสนสถานเหล่านั้น รูปปั้นประดับตกแต่ง เช่น สัตว์หิมพานต์

และสัตว์ต่างๆ ในจินตนาการที่กวี จิตรกร ประติมากรหรือช่างพรรณนาถึงสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิโกชา (ไตรภูมิพระร่วง) และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว เช่น ประติมากรรมรูปนาคหรือพญานาค, ยักษ์, หงส์, สิงห์

จิตรกรรมที่ปรากฏในศาสนสถานเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพุทธประวัติ วรรณคดีอันเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ค่านิยมของคนแต่ละยุคละสมัย เป็นผลให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ถูกจัดเป็นฐานข้อมูลหรือหลักฐานชั้นต้นที่สามารถใช้ศึกษาเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี และมีคุณค่าทั้งในแง่ของความงามทางด้านศิลปกรรมที่ใช้ในการประดับตกแต่งศาสนสถานเพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามาชื่นชมความงาม รวมถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญ

สุชาติ เถาทอง ได้กล่าวเกี่ยวกับจิตรกรรมไทยไว้ว่า

จิตรกรรมไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลที่ 19 เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีต้นกำเนิดมาจากอิทธิพลแห่งความศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นพื้นฐาน โดยภาพเขียนก่อนรูปจากการกลั่นกรองของพุทธปัญญามนุษย์ แสดงถึงการบันทึกความเจริญงอกงามทางภูมิปัญญาของชาวไทยที่มีคุณค่าสูงในแต่ละยุคสมัย ส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย การละเล่นพื้นเมือง เป็นต้น (สุชาติ เถาทอง, 2548:12)

จิตรกรรมไทยมักเป็นภาพเขียนสีซึ่งมักเขียนไว้ตามอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ คูหาสถูปเจดีย์ ปรางค์ ตลอดจนถึงผนังถ้ำ จิตรกรรมไทยส่วนมากจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น เรื่องพุทธประวัติ ชาดกไตรภูมิ และปริศนาธรรม เป็นต้น จุดประสงค์ของการเขียนภาพจิตรกรรม นอกจากเป็นการประดับตกแต่งแล้ว ยังเป็นการเล่าเรื่องแสดงธรรมบางประการไปด้วย จิตรกรรมฝาผนังนอกเหนือไปจากการให้ความรู้ความเพลิดเพลินแล้วยังสะท้อนให้เห็นความเป็นไปทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละยุคซึ่งจิตรกรจะเขียนสภาพชีวิตสังคมในยุคสมัยนั้น สอดแทรกไว้ด้วย (จิรพันธ์ สมประสงค์, 2524:117)

จิตรกรรมไทยที่ปรากฏตามศาสนสถานนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์ และมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ

ความหมายของจิตรกรรมไทยในพจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายจิตรกรรม ฝาผนัง (Mural Painting) หมายถึง ภาพจิตรกรรมประเภทหนึ่ง ที่เขียนบนฝาผนังหรือเพดานโดยตรง หรือวาดบนแผ่นผ้าใบ หรือ แผ่นไม้แล้วติดให้สนิทลารกับผนังหรือเพดานก็ได้ นอกจากนี้ กลวิธีการวาดที่เหมือนกับจิตรกรรมอื่นๆ แล้ว จิตรกรรมฝาผนัง ยังต้องมีกลวิธีเฉพาะ ซึ่งต้องคำนึงถึงด้านสถาปัตยกรรมประกอบ จิตรกรรมฝาผนังที่ดีควรมีพื้นผิวเรียบและใช้กลวิธีการเขียน ให้เกิดความทนทานด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน.2541:164)

ผลงานจิตรกรรมส่วนใหญ่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นภายใน โบสถ์และวิหารเพื่อเป็นการตกแต่งและบอกเล่าเรื่องราวถึงความ ศรัทธาตามธรรมเนียมทางศาสนา และเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะ ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงหลักคำสอนของศาสนาได้อย่างง่ายดาย แม้กระทั่งสังคมสยามหรือสังคมไทยในอดีตนั้นก็ได้อาภภาพ ผลงานจิตรกรรมอยู่ในศาสนสถานมากมายจิตรกรรมเขียนภาพ เรื่องราวลงไปบนกำแพงหรือผนังของโบสถ์หรือวัดซึ่งถือเป็น ศูนย์กลางของชุมชนซึ่งเราเรียกจิตรกรรมประเภทนี้ว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” หรือแม้กระทั่งลวดลายปูนปั้นที่ปรากฏเป็น ภาพประดับให้ศาสนสถานมีความสวยงามนั้น ก็ยังประกอบ ไปด้วยเรื่องราวทางพุทธประวัติ ชาดก หรือวรรณคดีที่แสดงถึง คติความเชื่อที่ผู้คนในสังคมมีต่อพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ผลงานศิลปะที่ปรากฏในศาสนสถานนั้นนอกจากจะแสดง ความเชื่อ คติ ความศรัทธาและพุทธประวัติตามพระไตรปิฎกแล้ว ผลงานศิลปะเหล่านั้นยังบอกเล่าเรื่องราวถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในเชิงภาพที่ประจักษ์ หรือเทคนิคและกลวิธีในการ สร้างสรรค์ผลงาน ที่สอดแทรกไปกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา หรือวรรณกรรมทางศาสนา อันเป็นเรื่องราวของชุมชน เกร็ดเล็ก เกร็ดน้อย เกี่ยวกับวิถี ภูมิปัญญาประวัติศาสตร์ เชื้อชาติ ประเพณีวัฒนธรรม กระทั่งรวมไปถึงเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของ แต่ละชุมชนได้เป็นอย่างดี ในงานวิจัยชิ้นนี้ จึงเน้นศึกษาเฉพาะ ภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานอันรวมไปถึงผลงานจิตรกรรม ผลงานประติมากรรม ที่สะท้อนเรื่องราวของวิถีชีวิตชุมชนเท่านั้น

พระ เทพพิทักษ์และคณะได้กล่าวถึง วิวัฒนาการของ แผ่นดินบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ไว้ว่าเป็นเช่นเดียวกับลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา เมื่อแหล่งอารยธรรมสำคัญๆ ได้รับการสำรวจและ

ขุดค้นขึ้นมาทำให้ทราบว่าเมืองฉะเชิงเทรานั้นเคยเป็นถิ่นที่อยู่ ของมนุษย์โบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นดินแดน ที่เก่าแก่บริเวณหนึ่งในด้านฝั่งทะเลตะวันออก ผู้คนในสมัย ก่อนประวัติศาสตร์มีถิ่นที่อยู่อาศัยตามชายฝั่งทะเลแถบนี้ (พระ เทพพิทักษ์และคณะ,2539:8-9) ชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง เป็นชุมชนชาวน้ำในอดีตที่สร้างบ้านเรือนและดำรงชีวิตอยู่ริม ลุ่มน้ำบางปะกง มีภูมิศาสตร์ติดกับชายฝั่งทะเลของภาคตะวันออก ของประเทศไทยโดยมีชาวไทยจากหลายเชื้อชาติหลายภาษา เช่น กลุ่มไทย-จีน ไทย-มอญ ไทย-ลาวและกลุ่มคนไทยดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนสิ่งที่น่าสนใจในชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง คือ การอยู่ร่วมกันของผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์ซึ่งการ อยู่ร่วมกันนี้จะทำให้การแพร่กระจายของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ได้แทรกซึมแลกเปลี่ยนและมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับ ธรรมเนียมวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเฉพาะด้านภูมิปัญญา ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดความ สอดคล้องกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุค อุตสาหกรรม

ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เมือง ฉะเชิงเทราได้ถูกยกฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับกรมพระกลาโหม ภายหลังสังกัดกรมมหาดไทย ต่อมาเมืองฉะเชิงเทราได้เป็น ที่สนใจของชาวตะวันตก จากบันทึกของบาทหลวงฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2373 กล่าวถึง จำนวนผู้คนในจังหวัดแปดริ้ว (Petriw) และบางปลาสร้อย 300 คน (หมายถึงมีคริสตศาสนิกชน) ซึ่ง แสดงให้เห็นว่าชาวต่างประเทศให้ความสำคัญต่อดินแดนแถบนี้ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการเดินทางของ ฝรั่งเศส ก้าวหน้าและทันสมัยทำให้เป็นแรงกระตุ้นให้มีการสำรวจ บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงบ่อยครั้งกว้างขวาง เพียงแต่ยังไม่พบ หลักฐานที่บันทึกไว้อย่างละเอียดในขณะนั้นเท่านั้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษ ฝรั่งเศส ขยายอิทธิพล เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ส่งผลให้ ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงตกไปอยู่ในอำนาจของมหาอำนาจ ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นภัย จากชาติตะวันตกและมีพระราชดำริว่าภัยของชาติน่าจะ มาจากทางทะเล จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองและป้อมค่ายขึ้น หลายแห่งที่ฉะเชิงเทราเมื่อ พ.ศ. 2377 และโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหลวงรักษนเรศรามาสร้างเมืองพร้อมป้อมปราการและ สร้างวัดเมือง (ต่อมารัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อว่า

“วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์”) โดยวัดนี้ใช้เป็นที่ตั้งมณฑลพิทักษ์สยาม จนกระทั่งเกิดอั้งยี่ยึดเมืองใน พ.ศ. 2391 ทางราชการจึงเปลี่ยนมาใช้วัดโสธรฯ เป็นสถานที่ประกอบพิธีแทน และพระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองบางขนาก ซึ่งนับเป็นพระบรมราโชบายในการป้องกันประเทศ อันสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นการณ์ไกลในการทำสงครามที่ยืดเยื้อต่อเนื่อง โดยเฉพาะคำกล่าวที่ว่า “กองทัพเดินด้วยท้อง” เพราะนอกจากลำคลองจะเป็นเส้นทางขนยุทธสัมภาระในราชการสงครามแล้ว เมื่อน้ำเอ่อล้นจากแม่น้ำสู่คลองขุดใหม่ ทำให้สองฟากฝั่งคลองมีแรงงานจีนเข้ามาปลูกอ้อย ตั้งโรงหีบเพื่อส่งน้ำตาลสู่ตลาดต่างประเทศ นำเงินตราเข้ามาใช้ในราชการสงคราม ส่วนแรงงานไทยที่ถนัดในการปลูกข้าว ก็สามารถผลิตข้าวสู่กองทัพ อีกทั้งในคลองยังเป็นที่เพาะพันธุ์ปลา โดยเฉพาะปลาน้ำจืดรสเลิศที่เรียกกันทั่วไปว่า “ปลาช่อน” เมื่อชาวบ้านจับได้มากจึงนิยมทำแห้งเก็บไว้บริโภค หรือเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนตามลักษณะของสังคมในสมัยนั้น (บรรณาธิการฉบับพิเศษ, ม.ป.ป : 27)

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา บริเวณอำเภอพนมสารคาม ก็ได้ตั้งเอาวัฒนธรรมและรูปแบบงานศิลปะฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเข้ามาด้วย สัญญา จันทรเหนือ กล่าวถึงการเข้ามาของชาวลาวพวนในฉะเชิงเทราว่า ชาวลาวพวนกับลาวเวียงได้เข้ามาอยู่ในหัวเมืองชั้นในซึ่งรวมถึงในเขตเมืองฉะเชิงเทราและเมืองพนมสารคาม การกวาดต้อนชาวลาวมารวมกันไว้ที่พนมสารคามนั้นน่าจะมีส่วนลาวเวียงจันทน์ และลาวพวนอยู่ ดังจะเห็นได้จากเอกสารชั้นต้นที่ได้กล่าวถึงเมืองพนมสารคาม แต่กลุ่มชาวบ้านที่มาตั้งหลักแหล่งอยู่แล้ว ส่วนมากจะเป็นลาวพวนมากกว่าลาวเวียง ทั้งนี้อาศัยหลักฐานจากเอกสารและการบอกเล่าในปัจจุบันประกอบกัน นอกจากนี้คำบอกเล่าของคนในชุมชนได้กล่าวว่ามีการอพยพของชาวลาวตั้งแต่รัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบางท้องถิ่นที่กล่าวว่ามีอพยพมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่ามีการกวาดต้อนชาวลาวมาไว้ในอำเภอพนมสารคามหลายครั้ง แต่ครั้งน่าจะจะมีชาวลาวเข้ามาอยู่หลายกลุ่มโดยเฉพาะลาวพวนและลาวเวียงจันทน์ น่าจะเป็นประชากรหลักที่อพยพมาอยู่ในแถบนี้ เมื่ออพยพเข้ามาแล้ว ต่างก็ได้ตั้งหมู่บ้าน และวัดตามชื่อท้องถิ่นเดิม ดังปรากฏชื่อจนถึงปัจจุบัน (สัญญา จันทรเหนือ 2544 : 8-9)

ชีวิตของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกงในอดีตมีสัญจรและติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นๆ ด้วยทางน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการเดินทาง ลักษณะของชุมชนที่สำคัญมักตั้งอยู่ริมน้ำ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ตลาด โรงเรียน หรือแม้กระทั่งศาสนสถานของศาสนาต่างๆ ล้วนถูกก่อสร้างอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงทั้งสิ้น โดยเฉพาะศาสนสถานในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงนั้น มีปรากฏมากมายในทุกชุมชนของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกง อันเป็นจุดเด่นของพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอบางคล้านั้น มีวัดที่ได้รับคามนิยมจากพุทธศาสนิกชนอยู่มากมาย เช่น วัดโสธรวรารามวรวิหาร วัดคูบ้านคูเมืองอันเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปหลวงพ่อโสธรที่เป็นที่เคารพของชาวเมืองแปดริ้ว วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ วัดสมานรัตนาราม วัดสัมปทวนในตัวเมืองฉะเชิงเทรา วัดปากน้ำจี่ไฉ่ วัดโพธิ์บางคล้า วัดสาวชะโงกที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางคล้า เป็นต้น

ศาสนสถานหลายแห่งปรากฏภาพประดับที่สะท้อนถึงเรื่องราวของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพปูนปั้นในวัดสัมปทวนที่แสดงถึงวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทราในช่วง 150 ปีที่ผ่านมา โดยปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทราในช่วง 150 รัตนโกสินทร์: กรณีศึกษารูปปูนปั้นวัดสัมปทวน” ผลงานวิจัยของนางอิงตะวัน แพร่ลูกอินทร์ (2542) ที่ได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ผ่านปูนปั้นที่ประดับในวัด ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสาวชะโงกที่ปรากฏในยุคปัจจุบันที่สะท้อนเรื่องราว ตำนานที่มาของชุมชนสาวชะโงกที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง รวมทั้งภาพประดับในพื้นที่พระอุโบสถที่เป็นภาพสัตว์น้ำในจินตนาการของศิลปินแห่งชาติ ประหยัด พงษ์ดำ ได้สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของวิถีชีวิตในการดำรงชีพของชาวมุสลิมลุ่มน้ำบางปะกง รวมทั้งจิตรกรรมฝาผนังวัดเมืองกาย ในพื้นที่อำเภอพนมสารคามที่สันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชการที่ 5 อันสามารถสังเกตได้จาก รูปแบบเครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพเขียน ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนบ่งบอกถึงสถานะงานศิลปะหรือภาพประดับในศาสนสถานที่บอกเล่าเรื่องราววิถีชุมชนริมน้ำบางปะกงผ่านศูนย์รวมจิตใจของชุมชนริมน้ำได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาพประกอบตกแต่งตามศาสนสถานนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการบันทึกภาพวิถีชีวิตของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีความคงทนถาวรและเป็นแหล่งเผยแพร่แก่ผู้คนในชุมชนอย่างดียิ่ง ผลงาน

จิตรกรรมฝาผนังนั้นล้วนสะท้อนเรื่องราววิถีชีวิตของแต่ละชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูมิประเทศ อาหาร เครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรม อาชีพ วัฒนธรรมประเพณี ที่สืบสานมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะของผู้ที่ทำงานด้านการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงอันเป็นแหล่งที่รวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้และการบริการวิชาการแก่ชุมชน จึงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกงที่ปรากฏในภาพประวัติศาสตร์สถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาในด้านของรูปแบบ เทคนิค องค์ประกอบทางศิลปะภาพระดับในศาสนสถาน รวมถึงสะท้อนมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในภาพประวัติศาสตร์สถาน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้านองค์ความรู้อย่างเป็นระบบและจัดทำเป็นฐานความรู้ด้านศิลปกรรม รวมถึงการนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณชนสำหรับเป็นแนวทางในการศึกษา พัฒนา และอนุรักษ์ผลงานด้านศิลปกรรมสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตลุ่มน้ำบางปะกงที่ปรากฏในภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่ม และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาพประวัติศาสตร์สถาน ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง โดยมีวิธีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและภาพประกอบตกแต่งในศาสนสถาน จากเอกสารทุติยภูมิ ทั้งจากเอกสาร วารสาร หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัยและข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น
2. การศึกษารวบรวมข้อมูลในภาคสนาม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้
  - 1) การวางแผนการลงภาคสนามจากการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
  - 2) ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สำหรับการลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูล

3) สร้างกรอบและเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า โดยในการศึกษาในครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างแบบสังเกต แบบการสนทนากลุ่ม การบันทึกเสียงการถ่ายภาพและวิดีโอ เพื่อรวบรวมข้อมูล เหตุการณ์และประเด็นที่เกี่ยวข้อง

4) ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูล

- การรวบรวมข้อมูลและสรุปวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา
- นำเสนอข้อมูลองค์ความรู้ในรูปแบบเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ และเว็บไซต์ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมและผลงานประติมากรรมที่ประกอบตกแต่งศาสนสถานของวัดทั้ง 4 แห่งที่ตั้งอยู่ที่ลุ่มน้ำบางปะกงนั้น ผู้วิจัยขอยกข้อสรุปภาพของวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำบางปะกงของแต่ละวัดมาไว้ เพื่อจะทำให้เห็นภาพของวิถีชีวิตโดยรวมของผู้คน ผ่านทางภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

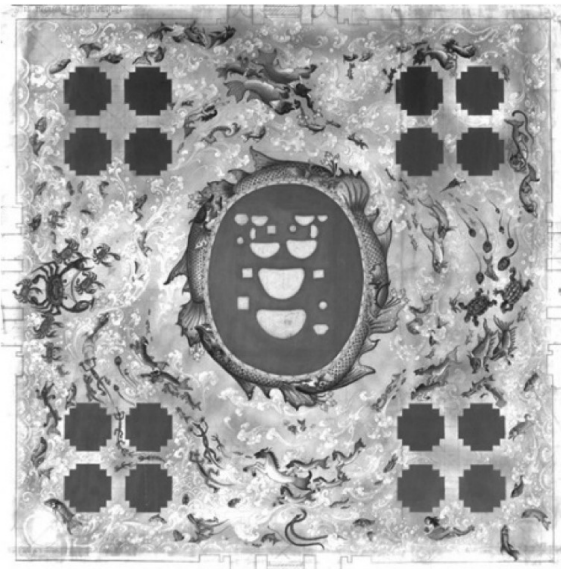
1. ภาพจิตรกรรมบนพื้นพระอุโบสถวัดโสธรวราราม

วัดโสธรวรารามวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดวรวิหาร วัดโสธรวรารามวรวิหารเป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคูเมืองฉะเชิงเทรา เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อกุฑโสธร พระพุทธรูปอันเป็นที่เคารพสักการะของชาวแปดริ้วแต่เดิม หลวงพ่อกุฑโสธรประทับอยู่ในโบสถ์หลังเก่าที่มีขนาดเล็ก ร่วมกับพระพุทธรูปอื่นๆ 18 องค์ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จราชดำเนินมาที่วัดแห่งนี้ มีพระราชปรารภเรื่องความคับแคบของพระอุโบสถเดิม พระพรหมคุณาภรณ์ (จริปญฺญ ติ. เจียมกุลละวณิชย์) อดีตเจ้าอาวาสจึงได้รวบรวมเงินบริจาคเพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

ศิลปะภายในพระอุโบสถหลวงพ่อกุฑโสธร ประกอบด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยรอบนับตั้งแต่พื้นพระอุโบสถ เสา ผนัง และเพดานจะบรรจุเรื่องราวให้เป็นแดนแห่งทิพย์ เป็นเรื่องราวของสี่ทันตมหาสมุทร จตุโลกบาล สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พรหมโลก ดวงดาว และจักรวาล โดยตำแหน่งของดวงดาวบนเพดาน กำหนดตำแหน่งตรงกับวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2539 ณ เวลาที่รัชกาลที่ 9 ทรงประกอบพิธียกยอดฉัตรทองคำ

สำหรับภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนพื้นพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามนั้น สามารถสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมนั้นเป็นไปตามพระราชปรารภของรัชกาลที่ 9 ที่มีความประสงค์ไม่ให้มีภาพใดๆ ปรากฏอยู่เหนือพระพุทธรูปองค์หลวงพ่อโสธร ทำให้ศิลปิน อาจารย์ประหยัด พงษ์คำ ได้ออกแบบงานจิตรกรรมประดับพื้น ซึ่งอาจารย์ได้แสดงภาพแทนของแม่น้ำบางปะกง อันสื่อถึงแม่น้ำที่เป็นทั้งวิถีชีวิตของผู้คน และเป็นแม่น้ำที่อยู่ในตำนานการลอยน้ามาขององค์หลวงพ่อโสธร

ภาพที่ 1 ภาพแปลนตำแหน่งพระพุทธรูป เสา และลวดลายบนพื้นพระอุโบสถวัดโสธรวราราม

ภาพที่ 2 ภาพลวดลายสัตว์น้ำที่แสดงถึงความสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง

2) ภาพรูปสัตว์น้ำต่างๆ ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็น ปลา ปู จระเข้ หรือสัตว์อื่นๆ นั้น เชื่อมโยงถึงภาพแทนของแม่น้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพจระเข้ และสัตว์นาขาชนิดได้แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพและความยิ่งใหญ่ของแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงผู้คน

3) ภาพสัตว์บกอื่นๆ ที่อาจารย์ประหยัด พงษ์คำ ได้จินตนาการและสร้างสรรค์ลงไปรวมกับปลา เช่น วัวและม้า นั้นสะท้อนถึงวิถีชีวิตผู้คนในแถบลุ่มน้ำบางปะกง ที่ใช้ชีวิตด้วยการทำอาชีพเกษตรกรรม การทำนา เชื่อมโยงทั้งอาชีพและการเดินทางในอดีตของคนแถบนี้ได้เป็นอย่างดี

4) ภาพของเหล่าสัตว์ต่างๆ ที่คาบดอกบัวมาเคารพบูชา แก่องค์พระพุทธรูปเจ้าและองค์หลวงพ่อโสธรนั้น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวพุทธของชาวเมืองแปดริ้วที่มีความเข้มแข็งในชุมชน และอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนาได้เป็นอย่างดี อันจะเห็นจากในปัจจุบันในลุ่มน้ำบางปะกงและจังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัดจำนวนมากมาย และมีวัดที่เป็นชื่อเสียงและเป็นທີ່เคารพของผู้คนจากทั่วสารทิศมากมาย

2. ลายปูนปั้นประดับพระอุโบสถวัดสัมปทวน

พระอุโบสถของวัดสัมปทวน (นอก) สร้างขึ้นในสมัยพระพุทธรังษีมนิวังค์ (ฮ้อ) เป็นเจ้าอาวาสวัด โดยเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2479 แต่ต้องหยุดชะงักลงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากวัสดุก่อสร้างมีราคาแพงมาก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เลิกจึงมีการสร้างต่อจนแล้วเสร็จเกือบสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2490 และมีการปิดทองฝังลูกนิมิตในปีนี้ด้วย มาทำเสร็จมนิวังค์ (ฮ้อ) มรณภาพไปแล้ว

จุดที่น่าสนใจและสำคัญที่สุดของพระอุโบสถหลังนี้น่าจะเป็นรูปปูนปั้นที่อยู่ตามเชิงชายรอบๆ พระอุโบสถ คือ मुख พระอุโบสถด้านหน้าปั้นเป็นรูปนารายณ์ถือพระขรรค์ยื่นเหยียบบำหนุมาณตอนบนหน้า मुख ซึ่งพระพุทธรังษีมนิวังค์ (ฮ้อ) เป็นผู้ปั้นเอง ส่วนตอนล่างปั้นเป็นพระถังซำจั๋งพร้อมด้วยทหารเอกกำลังเดินทางไปอัญเชิญพระไตรปิฎกยังเมืองไซท์ ในเรื่องไซอิ๋ว ตามที่กล่าวถึงในพงศาวดารจีน ด้านซ้ายทางทิศเหนือตามช่องคูหาชายคาระหว่างเสา ปั้นเป็นรูปตามเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์

ด้านขวามือทางทิศใต้เป็นรูปสภาพพื้นที่ของเมือง ฉะเชิงเทรา และบริเวณหมู่บ้านที่สร้างวัดสัมปทวน ตลอดจน สภาพชีวิตของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำบางปะกง เช่น การตั้งบ้านเรือน, การแต่งกาย, การคมนาคม, เครื่องมือเครื่องใช้, การดำรง ชีวิตประจำวัน ฯลฯ ในอดีตช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ประมาณ 200 ปีเศษ แต่ละครอบครัวในระหว่างช่วงเสา เนื้อหาเรื่องราว ที่ปรากฏนั้นจะมีการระบุปี พ.ศ. ไว้อย่างชัดเจนในรูปปูนปั้น ด้านทิศใต้ ตั้งแต่ช่วงเสาแรกจากด้านหน้าของพระอุโบสถเรื่อยไปถึง ด้านหลังของพระอุโบสถ ข้างป็นคือ นายเขียนก็ แะให้ว้ กับลูกๆ ทั้ง 4 คน ปั้นรูปตามที่ท่านเจ้าคุณพุทธิรังสีมุณีวงศ์ เป็นผู้คิดเรื่องราวและบอกเล่าด้วยปากเปล่ากับนายเขียนก็โดย ไม่มีการเขียนแบบให้ดู เมื่อรับฟังจากท่านแล้วนายเขียนก็จึงต้อง จินตนาการเองให้ออกมาตรงกับความคิดท่านเจ้าอาวาส เริ่ม ดำเนินการในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในราวปี พ.ศ. 2485 เนื่องจากปี พ.ศ. ที่ระบุไว้ทุกรูปปูนปั้นในแต่ละช่วงเสาจะถือหลัก ของปี พ.ศ. 2485 และน่าจะปั้นในด้านทิศใต้ก่อนด้านทิศใต้ ก่อนด้านอื่นๆ การปั้นได้มาแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2490 (จากรายงาน การวิจัยเรื่องภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทรา ในช่วง 150 ปี รัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษารูปปูนปั้นวัดสัมปทวน โดย อิงตะวัน แพลกอินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2452)

เรื่องราวงานปูนปั้นที่ประดับพระอุโบสถวัดสัมปทวน ที่มี เรื่องราวเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวแปดริ้วแล้วนั้น ผู้วิจัย สามารถสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้

ภาพที่ 3 งานประติมากรรมปูนปั้นที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกงในอดีต

1) ลวดลายปูนปั้นสามารถสะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับ บ้านเรือนของชาวมุขน้ำบางปะกงตามยุคสมัยได้เป็นอย่างดี เช่น บ้านเมื่อก่อน 150 ปีมีลักษณะอย่างไร สร้างจากอะไร ไล่มา จนถึงบ้านในยุคปัจจุบันที่มีเครื่องเรือนและการก่อสร้างที่มั่นคง

2) สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง มีภาพของแม่น้ำเป็นส่วนสำคัญของลวดลายปูนปั้นอยู่เสมอ ทำให้เห็นว่า แม่น้ำบางปะกงมีความสำคัญกับผู้คนอย่างไร

3) สะท้อนถึงอาชีพเกษตรกรรมที่เปลี่ยนไปแต่ละยุค แต่ละสมัยของผู้คน เริ่มจากการอยู่กับธรรมชาติพัฒนาเป็นไร่ สวน นาข้าว และแสดงถึงพืชพันธุ์ที่เกี่ยวกับกับเศรษฐกิจตามปีต่างๆ เช่น การปลูกอ้อยหมาก ข้าว สับปะรด

ภาพที่ 4 งานปูนปั้นแสดงถึงอาชีพของชาวมุขน้ำบางปะกงที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย

4) สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ สัตว์ชนิดต่างๆ ความหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำ จากอดีตสู่ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

5) ภาพประกอบศาสนสถานล้วนมาจากพื้นฐานของชน ในชุมชน เรื่องราวและรูปแบบเป็นตัวสะท้อนความเป็นชุมชน ชาวมุขน้ำบางปะกงได้เป็นอย่างดี

3. ภาพจิตรกรรมประดับองค์มณฑปวัดสาวชะโงก

วัดสาวชะโงกเป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีประวัติความเป็นมากล่าวถึงไว้ว่า ได้มีการจัดงานแต่งงาน ฝ่ายเจ้าสาวเป็นหญิงงาม ฝ่ายเจ้าบ่าวก็เป็นชายรูปงาม เจ้าบ่าว บ้านอยู่ในเขตอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ได้ล่องเรือ ลำใหญ่กางร่มในเรือไว้สามคัน จัดขบวนขันหมาก จัดขบวน นมเนย จอดเรือเวลาฤกษ์งามยามดี เดินทางมาตั้งขบวนอยู่บริเวณ คู้งแม่น้ำใกล้กับบ้านเจ้าสาว ครอบครัวยุของเจ้าสาวก็ตั้งใจ ที่ขบวนเรือ ของเจ้าบ่าวนั้นจัดมาใหญ่โต ดูคึกคักสนุกสนาน เจ้าสาวเห็น

เรือเจ้าบ่าวตั้งขบวนเรือมาใกล้ถึงบ้านแล้ว อยากรจะดูหน้าเจ้าบ่าว จึงได้ชะงอกหน้าต่างออกมาดู แต่ด้วยเหตุบังเอิญ เจ้าสาวได้พลัดตกจากเรือคนไทยโบราณได้ถุนสูง ทำให้เจ้าสาวเสียชีวิต ฝ่ายพ่อแม่ของเจ้าสาวก็เสียใจเป็นอย่างมาก ในการสูญเสียครั้งนี้ จึงได้ยกที่ดินผืนนี้เนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ถวายวัดสร้างวัด และตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่เจ้าสาวว่า วัดสาวชะงอก ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา ส่วนฝ่ายเจ้าบ่าวก็เสียใจที่งานแต่งงานต้องมาล้ม ต้องเดินทางกลับบ้านด้วยความเศร้าโศกได้ทิ้งขนมมณเอยไว้บริเวณโค้งแม่น้ำนั้นจึงได้เรียกต่อกันมาว่าโค้งขนมมุด ต่อมาภายหลังบริเวณโค้งแม่น้ำที่เจ้าบ่าวจัดขบวนเรือชนหมากคนโบราณเห็นว่าเป็นบริเวณนี้ก็ยังไม่มีวัดจึงได้เรียกรวบรวมทุนทรัพย์สร้างวัดขึ้นมาให้ชื่อว่า วัดสามร่วม เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักให้แก่เจ้าบ่าว

จิตรกรรมในองค์มณฑปวัดสาวชะงอกนั้น ได้แสดงรายละเอียดของเรื่องราวต่างๆ ผ่านยุคสมัยทั้งในอดีตที่เป็นตำนานจนถึงวัดสาวชะงอกในยุคปัจจุบันนั้น ผู้วิจัยพอจะสรุปถึงภาพวิถีชีวิตของผู้คนริมแม่น้ำบางปะกงได้พอสังเขปดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์ลุ่มน้ำบางปะกงพืชเศรษฐกิจในชุมชนเช่นต้นมะพร้าว

ภาพที่ 5 จิตรกรรมสะท้อนภาพวิถีชีวิต เครื่องแต่งกาย สถาปัตยกรรม บ้านเรือน และสถาปัตยกรรมของชุมชนสาวชะงอก

2) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นวิถีชีวิต การแต่งกาย การเดินทางด้วยเรือ สถาปัตยกรรม บ้านเรือน ตัวอาคารของวัดวาในสมัยต่างๆ

3) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของผู้คนในชุมชน

ภาพที่ 6 ภาพจิตรกรรมสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความศรัทธาต่อพุทธศาสนาของชาวชุมชนสาวชะงอก

5) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติของชุมชนได้เป็นอย่างดี

4. ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถหลังเก่าวัดเมืองกาย

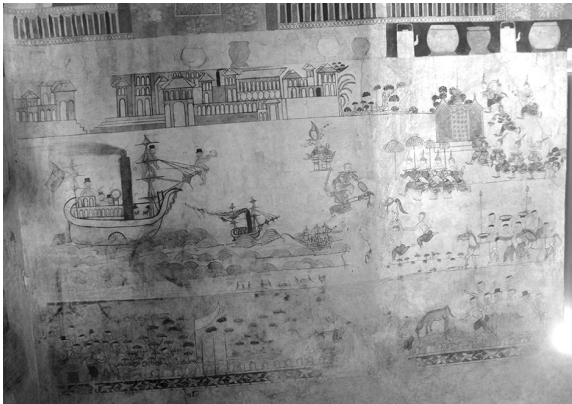
วัดเมืองกายหรือวัดโพธิ์รังสี ตั้งอยู่ที่ บ้านเมืองกาย หมู่ 2 ตำบลพนนงสารคาม อำเภอนงนุช จังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่ม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 5 เมตร บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม พืชที่ปลูกกันมากคือ ข้าว โดยมีคลองท่าลาดไหลผ่าน ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ที่มีชุมชนอยู่หนาแน่นตามบริเวณชายคลองทั้งสองด้าน (จารึก วิไลแก้ว 2538 : 206)

วัดนี้สร้างโดยชาวลาวอพยพในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3) จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่า เขียนเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า พุทธประวัติ และเวสสันดรชาดก หนึ่งในทศชาติชาดก โดยช่างพื้นบ้านที่เขียนขึ้นด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เขียนขึ้นในรัชกาลที่ 5 สันนิษฐานจากรูปแบบศิลปะกรรมที่ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบการแต่งกาย ตึกอาคารบ้านเรือน และมีเรือกลไฟของชาวยุโรป ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง ขณะนี้มีการชำรุดไปตามกาลเวลา กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กำลังดำเนินการอนุรักษ์ฯ เพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรงสืบต่อไป (กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฯ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร)

จากการศึกษาเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดเมืองกาย ผู้วิจัยสามารถสรุปจุดเด่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านลุ่มน้ำบางปะกงได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1) ภาพจิตรกรรมแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำป่าไม้ โดยสะท้อนออกมาจากภาพสัตว์บกและสัตว์น้ำ

2) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงพาหนะที่ใช้ในการเดินทางทางน้ำของทั้งสามวัฒนธรรม เช่น เรือสำเภวจีนและเรือไม้ชุดแบบไทยเป็นต้น

ภาพที่ 7 ภาพจิตรกรรมแสดงถึงชีวิตลุ่มน้ำบางปะกง การค้าขาย สถาปัตยกรรม

อีกทั้งยังสะท้อนสภาพเศรษฐกิจในยุคนั้น

3) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการแต่งกาย เครื่องเรือน สถาปัตยกรรมของทั้งสามวัฒนธรรม ไทย ลาว จีน

4) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของพี่น้องสามชาติพันธุ์อย่างกลมเกลียว การทำมาหากิน รวมถึงการใช้ชีวิตที่มีความสามัคคี

ภาพที่ 8 ภาพจิตรกรรมที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวจีนที่อพยพมาอยู่บริเวณอำเภอพนมสารคาม

5) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของสามชาติพันธุ์ที่มีต่อศาสนาพุทธด้วยกันทั้งสิ้น

บทสรุป

จากดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยสามารถนำประเด็นที่โดดเด่นของภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานทั้ง 4 แห่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาสรุปได้ดังนี้

1. ภาพประดับศาสนสถานแสดงให้เห็นภูมิทัศน์ของพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง

ในการศึกษาภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 แห่งนั้น พบว่าภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 มีการแสดงภาพทิวทัศน์ของแม่น้ำบางปะกงทั้งหมด อีกทั้งยังประกอบไปด้วยพืชพันธุ์ สวน ไร่นา ตามแต่ภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ เช่น สวนมะพร้าว ไร่อ้อย ทุ่งนา หรือป่าทึบ

2. ภาพประดับศาสนสถานแสดงถึงความสมบูรณ์ของแม่น้ำบางปะกง

โดยส่วนมากของภาพประดับศาสนสถานทั้ง 4 แห่งนั้น แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ โดยเฉพาะการเล่าเรื่องผ่านภาพสัตว์น้ำขนาดใหญ่ เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย หรือแม้กระทั่งสัตว์บกต่างๆ ที่อาศัยอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำทั้งที่เป็นสัตว์ป่า และสัตว์ที่ใช้ในการทำการเกษตรกรรม

3. ภาพประดับศาสนสถานแสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมของชาวบ้านริมน้ำบางปะกง

ผลงานประดับศาสนสถานทั้งหมดได้แสดงภาพบ้านเรือนในแต่ละยุคสมัย สอดคล้องกับพื้นที่การใช้ชีวิตและการทำมาหากินของชาวลุ่มน้ำบางปะกง เช่น ภาพบ้านเรือนไทยใต้ถุนสูง หรือภาพบ้านชั้นเดียวที่ถูกสร้างในสมัยอดีต

4. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนการเดินทางของชาวลุ่มน้ำบางปะกง

ในภาพประดับศาสนสถานต่างๆ มักแสดงภาพเรือในยุคและรูปแบบต่างๆ ที่ชาวบ้านใช้ในการสัญจรและการขนส่งสินค้า ทั้งเรือพายปกติ เรือพายที่มีหลังคา เรือสำหรับขนพืชผลการเกษตร หรือแม้กระทั่งเรือสำเภของชาวจีนอพยพ

5. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนการอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่หลากหลายของชาวลุ่มน้ำบางปะกง

ในภาพประดับศาสนสถานหลายแห่งได้สื่อถึงการอยู่ร่วมกันของผู้คนจากหลายเชื้อชาติที่อพยพมาอยู่ ณ บริเวณนี้ โดยผ่านทาง

การประกอบอาชีพ รูปแบบการแต่งกาย สถาปัตยกรรม หรือ แม้กระทั่งรูปแบบของงานศิลปะที่ปรากฏนั่นเอง

6. ภาพประดับศาสนสถานสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาพุทธ

ภาพประดับศาสนสถานทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นในงานวิจัย ทั้ง 4 แห่งเป็นสิ่งสะท้อนอย่างตีว่า ชาวบ้านริมน้ำบางปะกง แม้จะมีความเชื่อและวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่พุทธศาสนา ยังคงเป็นความเชื่อหลักที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในแถบนี้ แสดงถึงความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนอย่างมาก

สรุปประเด็นและข้อเสนอแนะ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับภาพประกอบ ตกแต่งศาสนสถานทั้ง 4 แห่งในวัดลุ่มน้ำบางปะกง ไม่ว่าจะเป็น ปรุขันธ์ จิตรกรรมหรือประติมากรรมนั้น พบว่า ถึงแม้งาน ศิลปะแต่ละแห่งจะมีอายุ รูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้งานศิลปะมีจุดร่วมกันที่สำคัญคือ การสะท้อน ภาพของวิถีชีวิตผู้คนรวมถึงลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ออกมาตั้งแต่เรื่องภูมิศาสตร์ ตำนาน ชาตพันธุ์ สถาปัตยกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถหาจุดร่วมของ ภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานเหล่านี้ร่วมกันได้ ตามลักษณะ ของพื้นที่ วิถีชีวิต เชื้อชาติ โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้นำ มาเป็นกรณีศึกษานั้น ถือว่ามีจุดร่วมกันในแง่ที่อาศัยอยู่บริเวณ ลุ่มน้ำเดียวกัน ในภูมิศาสตร์ที่เหมือนกัน ระยะทางที่ไม่ห่าง มีการ

เดินทางหากัน และการใช้ทรัพยากรแม่น้ำบางปะกงร่วมกัน โดยมีความหลากหลายทางเชื้อชาติแต่สามารถสร้างวัฒนธรรม ร่วมกันได้ในที่สุด ดังนั้นภาพประกอบตกแต่งศาสนสถานจึง เปรียบเสมือนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่จะช่วยให้ เราเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำบางปะกงที่ดำเนินมาอย่าง ยาวนานได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นไปที่ เรื่องราววิถีชีวิตที่ปรากฏให้เห็นผ่านภาพประกอบตกแต่ง ศาสนสถานเท่านั้น ทำให้ข้อมูลที่ได้มานั้นอาจจะยังไม่ครอบคลุม ประเด็นทั้งหมดที่มีมากมาย ในความเป็นจริงแล้ว สถานที่ทั้ง 4 แห่งยังสามารถศึกษาเรื่องราวเพื่อหาประเด็นอื่นๆ ในการ ต่อยอดได้อีกมากมาย โดยอาจจะเจาะเฉพาะบางประเด็นให้ ลึกซึ้ง หรือแม้กระทั่งรูปแบบของศิลปะที่ปรากฏ ความเชื่อ และการวิเคราะห์ที่มีมือทางช่าง ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็น ประโยชน์แก่ผู้ที่จะไปต่อยอดศึกษาในเรื่องอื่นๆ ได้เช่นกัน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้อง และอำนวยความสะดวก ในการหาข้อมูล พร้อมทั้งลงพื้นที่ในการวิจัย ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ เสร็จสิ้นไปได้ด้วยดี และขอขอบคุณคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาที่สนับสนุนทุนวิจัย รวมถึงมหาวิทยาลัย ราชภัฏราชนครินทร์ที่ร่วมสนับสนุนการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- จิรพันธ์ สมประสงค์.(2533).ศิลปะประจำชาติ ศป.231.กรุงเทพฯ:โอเดียนสโตร์.
- เริงชัย หมื่นชนะ. (2538). จิตวิทยาธุรกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บรรณาธิการฉบับพิเศษ, กอง, หนังสือพิมพ์ผังเมือง. ปุ่มเมืองฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: แคนดิดมีเดีย, [ม.ป.ป.].
- สุชาติ เถาทอง. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2543). รายงานการวิจัย เรื่อง การสำรวจและศึกษาแหล่งข้อมูลพื้นฐานทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่น ในภาคตะวันออก. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- _____. (2548). จิตรกรรมฝาผนังริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกของไทย. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุนทร คัยนันท์. (2537). ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูฉะเชิงเทราจัดพิมพ์ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ 2 เมษายน 2534).
- อิงตะวัน แพลกอินทร์. (2542). ภาพสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองฉะเชิงเทรา ในช่วง 150 ปี รัตนโกสินทร์: กรณีศึกษารูปปูนปั้นวัดสัมปทวน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.